

วารสารพุทธศาสนาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University

ISSN 0858-8325 © ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘

บทบรรณาธิการ

ทางสายกลาง

ความคิดตะวันตกมาจากตรรกวิทยาแบบตะวันตก ที่ก่อรูปและสร้างกันมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ เป็นความรู้ที่มีมาก่อนสมัยโลกราติส หาความรู้ด้วยการใช้จริงในสมัยโลกราติสและเบลโต และสร้างเป็นศาสตร์ขึ้นในสมัยอิริสโตเดิล หลังจากนั้นก็ใช้เป็นหลักในการหากความรู้ของตะวันตกเรื่อยมา แม้จะมีการพัฒนาให้ธีรากลุบันยามีความสำคัญขึ้นไปในประชญาของฝรั่นซิล เบคอน จอห์น สจวต มิลล์ จนถึงการผนวกการทดลองและคณิตศาสตร์เข้าด้วยกันเป็นหลักสำคัญในการหากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในวิธีการของนิวตัน เรือยมาจนปัจจุบันทั้งวิทยาศาสตร์และลัทธิคานศาสตร์

ตรรกวิทยาตะวันตกที่ว่านั้นมีลักษณะสุดขั้วหรือแยกลิ่งต่างๆ ในลักษณะขาวกับดำ ไม่มีอะไรกลางๆ ทั้งนี้ เพราะกฎที่อิริสโตเดิลเรียกว่า กฎความคิด ที่ถือว่ามนุษย์ทุกคนคิดตามกฎนี้ คือ ลิ่งหนึ่งเป็นลิ่งใดก็ต้องเป็นลิ่งนั้น ลิ่งหนึ่งจะเป็นลิ่งที่ไม่ใช่ลิ่งนั้นไม่ได้ ความคิดเช่นนี้เป็นการแบ่งเด็ดขาด เช่น สนับท้องเป็นสนับที่นั่นจะเป็นลิ่งที่ไม่ใช่

สนับไม่ได้ ความคิดเช่นนี้มีแนวโน้มไปในทางยืนยันตัวตนที่ถาวร หรือไม่ก็ปฏิเสธเด็ดขาด คือต้องเป็น ก หรือ ไม่ใช่ ก. เท่านั้น ปฏิเสธลิ่งที่มีลักษณะเป็นกลางๆ หรือมีความแตกต่างเป็นบางส่วน เช่นแบ่งความคิดเป็นตะวันตกกับตะวันออกตรงกันข้าม หรือแบ่งความคิดทางการเมืองเป็นอนุรักษ์นิยมกับเสรีนิยม ตรรกวิทยาแบบนี้ทำให้เกิดความคิดที่จะคาดค้นเอาให้ชัดเจนว่าลิ่งหนึ่งเป็นอะไร และพยายามจัดลิ่งที่มีข้อแตกต่างเข้าอยู่ในฝ่ายหนึ่งฝ่ายได้ไม่มีตรงกลางและไม่มีทางสายกลาง เมื่อพบตรรกวิทยาที่ต่างกันก็เห็นว่าเป็นเพียงคำพูดเล่นลิ้น คำพูด เช่น ลิ่งนี้เป็นคนก็ใช่ ไม่ใช่คนก็ใช่ จะนับว่าขัดกับตรรกวิทยาตะวันตกแนวทางดังกล่าว แต่ตรรกวิทยาแบบนี้ชี้ทางให้พิจารณาลิ่งที่ไม่ใช่สุดขั้วข้างใดข้างหนึ่งซึ่งมักไม่ใช่เหตุผลตามความหมายของตรรกวิทยาตะวันตกที่เด็ดขาด แต่เป็นเหตุผลแบบมีเงื่อนไขบ้าง และเป็นการพิจารณาที่ต้องอาศัยลิ่งอื่น เช่น ความรู้สึกหรือจิตสำนึก เช่นความสุขจากความเมตตากรุณาหรือจากทานที่ไม่อาจทำให้รู้ได้ด้วยการ

อ้างเหตุผล คำสนามมีอะไรมากกว่าการหาความรู้ด้วยเหตุผล ก็ด้วยการพิจารณาจากตรรกวิทยาแบบนี้ ซึ่งบางกรณีก็ต้องใช้คำพูด แบบที่ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ตรรกวิทยาแต่วันตกตังก์กล่าวข้างต้น การพิจารณาปัญหาจริยธรรมก็มีเรื่องทางส่ายกลางอยู่ตรงกลางของข้า ๒ ข้อด้วยเช่นกัน

ทางสายกลางกับจริยธรรมของพระพุทธศาสนา

ในวงวิชาการด้านศีลธรรมในปัจจุบัน เรามักจะพูดถึงเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมซึ่งเป็นเกณฑ์ทางปรัชญาสาขางานศึกษาที่นิยมโดยแบ่งกันเพื่อจะให้ได้เหตุผลว่าเมื่อมีมีการกระทำอย่างหนึ่งเกิดขึ้นและเราต้องตัดสินการกระทำนั้นในเชิงศีลธรรมว่า เป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว เราควรพิจารณาด้วยหลักการใด พวกรหัสเงินว่าเจตนาเป็นหลักสำคัญ แม้ว่าเจตนาที่ดีนั้นเมื่อปฏิบัติแล้วเกิดผลร้ายด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม เพราะเราควรตัดสินด้วยการดูว่า คนคนนั้นเป็นคนมีศีลธรรมหรือไม่ การกระทำบางครั้งก็เหลือวิถีที่คนผู้มีเจตนาดีจะควบคุมให้เกิดผลตามต้องการได้ คนที่ตั้งเจตนาดีก็คือคนดี และการเป็นคนดีนั้นเป็นสิ่งพึงปรารถนาที่สุด เนื่องจากเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วเจตนาที่ดีจะทำให้เกิดผลดี กรณีที่เกิดผลเลี่ยเป็นกรณีที่ควบคุมไม่ได้ แม้การพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นว่าดีหรือร้ายก็จะมีผลไม่ต่างกัน คือกรณีที่ควบคุมไม่ได้ก็อาจเกิดผลร้าย แต่การเกิดผลร้ายนั้นก็ไม่ควรตัดสินว่าร้ายเท่ากันในทุกกรณี เพราะการเกิดผลร้ายด้วยเจตนาร้ายย่อมต่างกับการเกิดผลร้ายด้วยเจตนาดี การตัดสินโดยไม่นำเจตนาเข้ามาเกี่ยวข้องจึงเป็นการละเลยองค์ประกอบที่สำคัญของศีลธรรม คือความสามารถที่จะเลือกทำดีหรือชั่วของผู้กระทำ การตัดสินทางศีลธรรมตามหลักการนี้จึงเน้นที่การตัดสินคนว่าดีหรือชั่ว การกระทำที่เกิดผลร้ายโดยไม่เจตนาไม่นับเป็นการทำชั่ว เช่นการทำเรพยาภัยช่วยเพื่อนที่ป่วยหนัก และทำให้เพื่อนเลียศีวิต เพราะไปหาหมอไม่ทัน

หรือการที่เราพาเพื่อนไปหาหมอยังไนทัน เพราะไม่มีรถรับจ้าง
แม้จะเกิดผลร้ายคือเพื่อนเลี้ยวตึกไม่ถูกว่าผิดหรือซ้ำ

ฝ่ายที่ถือผลการกระทำเป็นหลักตัดสินมองปัญหาในอีกส่วนหนึ่งคือเจตนาเป็นลิ่งที่ไม่อารัฐได้ คนหน้าเนื้อใจเลือกสามารถหลอกให้คนอื่นเชื่อได้ว่ามีเจตนาดีทั้งๆ ที่เจตนาร้าย แม้แต่คนที่ตั้งใจตั้งใจจะบอกว่าตนเจตนาดีคนอื่นก็ไม่รู้ว่าดีจริงหรือไม่ นอกจากนั้นหากใช้เจตนาดีลินผู้กระทำการจะไม่ระมัดระวังการกระทำการของตนให้รอบคอบได้ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้น การใช้ผลเป็นเครื่องตัดสินย่อมทำให้ผู้กระทำการจะตั้งใจดีหรือไม่หากเกิดผลดีก็นับว่าเป็นประโยชน์เท่ากัน หากเกิดผลร้ายคนที่ตั้งใจตั้งใจต้องยอมรับว่าการกระทำการของตนไม่ดี เพราะลำพังเจตนายังไม่บังเกิดผล แต่เมื่อล้มมือกระทำการต้องรับผิดชอบผลที่กระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขาดความรอบคอบหรือมีปัจจัยที่คาดไม่ถึง การตัดสินดีชั่วญูก็ติดเป็นการตัดสินการกระทำไม่ใช่ผู้กระทำ และเราไม่รู้ว่าใครดีหรือไม่จนกว่าจะกระทำดี การกระทำจึงสำคัญกว่าผู้กระทำ หากเพื่อนเรารู้บ่วง เราควรรับฟ้าไปหานมมากกว่าพยายามช่วยด้วยตนเอง และหากหารถรับจ้างไม่ได้ก็ควรหาวิธีอื่นด้วยนอกจากจะเอาแต่รอรับจ้างอย่างเดียว

การเต้ด้วยในลักษณะนี้หากมองอย่างพระพุทธศาสนาแล้วเป็นเพียงการอาชันะคานกันเท่านั้น เป็นการคิดแบบสุดขั้วซึ่งเป็นความนิยมของชาวตะวันตกที่ได้รับอิทธิพลความคิดลัทธิกรีกโรมัน หากจะถามว่าต่างฝ่ายต่างรู้เหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่งหรือไม่ก็คงตอบได้ว่ารู้ เพราะทั้งสองฝ่ายที่มีเหตุผลมาอ้างได้มากมายนั้นยอมไม่ใช่คนโง่เขลา เปาปูญญาจันไม่สามารถเข้าใจความคิดของฝ่ายตรงข้ามได้ ความคิดของฝ่ายใดมีข้อดีอย่างไรข้อเสียอย่างไรเป็นเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจ แต่ก็จะอาชันะกันมากกว่าจะมุ่งนำเสนอข้อดีของทั้งสองฝ่ายมาเป็นแนวปฏิบัติ

พระพุทธศาสนานั้นแม้จะเน้นเจตนาเป็นหลัก และมุ่งสร้างคนดี แต่ก็คำนึงถึงผลคือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภัยหน้า และประโยชน์สุขสุดคือพระนิพพาน การตั้งเจตนาดีก็คือการตั้งเจตนาโดยพิจารณาประโยชน์ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์แก่ผู้อื่นคือพิจารณาที่จะไม่ให้เกิดโทษและให้เกิดคุณแก่ทุกฝ่าย หากเป็นคุณแล้วแม้จะต้องสละประโยชน์ตนก็ควรกระทำ หลักทาน และจาก ก เป็นหลักการสละประโยชน์ตนดังกล่าว หากสละประโยชน์ตนได้ การหาประโยชน์โดยเห็นแก่ตัวหรือทำลายประโยชน์ผู้อื่น และส่วนรวมก็เป็นไปได้ยาก ชีวิตที่เน้นความพอดีและพอเพียงก็เป็นหลักพิจารณาประโยชน์ดังกล่าว นอกจากหลักเจตนาและประโยชน์ดังกล่าวแล้ว พระพุทธศาสนายังเน้นหลักสติ ที่ทำให้เกิดความรอบคอบ และหลักปัญญาที่ทำให้ค้นและส่องหาความรู้และทำการด้วยความรู้ ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดผลร้ายจากการกระทำที่ไม่รอบคอบและขาดความรู้ แม้กระนั้นแล้วเพื่อให้เกิดความรอบคอบยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนายังให้เพิ่งความรู้ของผู้รู้ซึ่งเป็นผู้รู้วิชาและรู้กฎผิดตีช้ำ หากสิ่งที่จะทำเป็นสิ่งที่ผู้รู้สรุรสิริญแล้วก็พอมั่นใจได้มากขึ้นว่าจะเป็นการกระทำที่ดี การพิจารณาความเห็นของผู้รู้นั้น นอกจากทำให้เกิดความมั่นใจแล้วยังเกิดความรอบคอบ ทำให้ผู้กระทำพิจารณาบทบาททวนสิ่งที่จะกระทำ มีความยั่งคิดคือหดความคิดเพื่อพิจารณาแห่งมุ่นอีนๆ ที่ตนคาดไม่ถึงด้วย ซึ่งจะทำให้กระทำการโดยรอบคอบยิ่งขึ้น หากพิจารณาถึงเพียงนี้แล้วยังเกิดผลร้ายผู้ตั้งเจตนาและกระทำก็ไม่ควรต้องรับผิดชอบทางศีลธรรม เพราะเหลือวิสัยที่มนุษย์บุกุชนจะระมัดระวังได้ ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของกรรมของบุคคล

การพิจารณาเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นในทางตะวันตกพวกที่ถือเจตนาเป็นหลัก มักจะถือว่าอะไรดี อะไรช้า รู้ได้ด้วยแต่ยังไม่เกิดการกระทำดีซึ่งมีลักษณะตายตัวและเป็นกฎ เมื่อเป็นกฎแล้วก็ต้องปฏิบัติหรือใช้อย่างเคร่งครัดโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น

เช่นหน่วยงานแห่งหนึ่งมีหน้าที่บริการประชาชน กำหนดเวลาทำการของหน่วยงานนั้น คือ ๘.๓๐ น.-๑๖.๓๐ น. ผู้มาติดต่องานคนหนึ่งเดินทางมาถึงเวลา ๑๖.๓๕ น. เนื่องจากการจราจรติดขัด เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก็ยังอยู่ที่สำนักงาน แต่ก็ปฏิเสธที่จะดำเนินการให้และทำให้คนผู้นั้นไม่สามารถดำเนินการต่อได้ทันجنก็เกิดความเสียหายแก่เขาอย่างมาก กรณีเช่นนี้เราอาจโทษผู้มาติดต่อว่า ไม่ได้ดำเนินการแต่เนื่อง แต่บางกรณีการดำเนินการ เช่นนั้นก็ทำไม่ได้ การยึดกฎหมายที่แม้จะเป็นเรื่องดี แต่ก็ควรคำนึงถึงผลด้วยหากคำนึงถึงผล เช่นนั้นแล้ว กฎการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อาจสำคัญกว่าเรื่องเวลาทำงาน แต่ถ้าพิจารณาโดยใช้ผลเป็นเครื่องตัดสินก็ย่อมคิดได้ว่าผลตี่ที่เกิดแก่ผู้มาติดต่อนั้นเป็นเครื่องแสดงว่าการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดี เพราะเกิดประโยชน์ แต่สำคัญด้วายกยอมทำ เช่นนั้น เมื่อพิจารณาในระยะยาวกำหนดเวลาราชการก็ไม่มีความหมายและผู้ที่ควรรับมาให้ทันเวลา ก็ไม่รับ เพราะเหตุดังกล่าว ในที่สุดก็เป็นการเลี่ยประโยชน์ยิ่งกว่า

กรณีเช่นนี้หากใช้หลักทางสายกลางก็ต้องรักษาเวลาให้เป็นไปตามกำหนดของราชการหรือหน่วยงาน กรณีที่จะดำเนินการให้หลังเวลาควรเป็นกรณีที่มีความจำเป็นหรือเร่งด่วนจริงๆ เท่านั้น กรณีที่มาดำเนินการในวันรุ่งขึ้นได้ก็ควรให้มามาดำเนินการในวันรุ่งขึ้นตามกำหนด กล่าวคือรักษาหลักการไว้เงินเฉพาะกรณีที่หากไม่ดำเนินการจะเกิดผลร้ายโดยเฉพาะผลต่อส่วนรวม การดำเนินการ เช่นนี้จะไม่เกิดผลเสียทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวและไม่เสียหลักการหลักการเกิดจากปัญญามนุษย์ แต่หลักการก็มิได้ก่อให้เกิดผลติดตามหลักการเสมอไป ย่อมเกิดผลต่างกันมากน้อยตามแต่กรณี มนุษย์ต้องใช้ปัญญาโนนิจฉัยว่าการใช้หลักการในกรณีนั้นๆ อย่างไรจะเกิดประโยชน์อันประกอบด้วยสุจริตมากที่สุด

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาหมายถึงทางที่ไม่ใช่ที่สุดสองอย่างคือ การสุขลัภกานูโยค กับอัตตกิลมกานูโยค

ข้างหนึ่งเอียงสุดข้ามไปในความสุขทางกาย อีกข้างหนึ่งเอียงสุดถึงกับทรมาณกาย ทางสายกลางก็คือทางที่ไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ในขันโลกิยะก็คือประมาณในความสุขทางกาย และไม่ใช้ชีวิตไปในทางทำร้ายร่างกายหรือทำให้เกิดทุกข์ ในแม่ปัญญาทางสายกลางเป็นทางแห่งปัญญาคือมรรคเมืองค ๘ ที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ทางที่เอียงสุดข้ามทั้งสองอย่างนั้นเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นมิจฉาทิฐิ และทางสายกลางคือมรรคเมืองค ๘ นั้น เป็นลัมมาทิฐิ มรรထั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติในชีวิตนั้นเป็นลัมมาทิฐิทั้งสิ้น คือสามารถใช้หลักในมรรคเมืองค ๘ ซึ่งเป็นหลักทางสายกลางที่สูงสุดและครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ

มาประยุกต์ในการพิจารณาตัดสินทางจริยธรรมได้ ในกรณีที่ทรงสอนเป็นข้อธรรมໄว้แล้วก็พิจารณาเหตุผลได้ ในกรณีที่แปลกลอกอไปเนื่องจากยุคสมัยที่ต่างกับพุทธกาลก็ใช้เป็นหลักในการพิจารณาเฉพาะกรณีได้ นอกจากหลักเจตนาหลักประโยชน์และหลักความเห็นของผู้รู้แล้ว ตัวการกระทำจริงๆ ก็ต้องเกิดจากการพิจารณาโดยลัมมาทิฐิ ซึ่งมีแนวทางในการพิจารณาคือ มัชณิมาปวิปทาหรือทางสายกลางอันได้แก่ มรรคเมืองค ๘ องค์ประกอบในการพิจารณาปัญหาจริยธรรมของพระพุทธศาสนาซึ่งมีทั้งเจตนาซึ่งเป็นการคิดที่เป็นมโนสุจริตก่อนลงมือทำ และมีทางสายกลางในการพิจารณาเป็นกระบวนการ

